

УДК 81`37-161.2-811.111

DOI: 10.31471/2304-7402-2022-17(65)-58-66

ПОНЯТТЯ НУЛЬОВОЇ ТРАНССЕМАНТИЗАЦІЇ ЯК ЯВИЩА (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ)

Я. В. Битківська, М. Р. Ткачівська

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

76000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;

e-mail: yaryna.bytkivska@pnu.edu.ua, maria.tkachivska@pnu.edu.ua

У статті аналізуються англійські запозичення на первинному етапі входження в лексико-семантичну систему української мови, так званій нульовій транссемантизації, коли англізм зберігає значення етимону без змін. Для досягнення цієї мети було зібрано та систематизовано новітні англізми, засвідчені в усному мовленні, художній літературі, в друкованих і електронних засобах масової інформації та в лексикографічних джерелах; визначено рамки змісту значення запозичень при перенесенні англійських лексем на українськомовний ґрунт; розглянуто специфіку функціонування англізмів у сучасній українській мові. В ході розвідки ми з'ясували, що нульова транссемантизація є досить поширеним явищем, оскільки відображає необхідність мовної системи маркувати нові поняття в умовах глобалізаційних змін. Водночас спостерігаємо необдумане використання англійських запозичень на позначення понять, які вже мають усталені питомі назви, рівнозначні запозиченим неологізмам і здатні передати усю необхідну змістову палітру.

Ключові слова: англізми, нульова транссемантизація, лексичне значення, сема.

Англійська мова як маркер глобалізаційних змін присутня у багатьох сферах комунікації та впливає на мовну свідомість носіїв української мови і таким чином зумовлює відповідні дискурси та стимулює пильний інтерес мовознавців до проблеми запозичення. Англізми порізному приживаються в інших мовах. Одні з них трансплантуються, зберігаючи форму оригіналу, інші частково чи повністю змінюють своє написання та вимову і переймають морфологічні та фонетичні особливості мови-трансплантатора" [1, с. 120]. В україністиці явища запозичення висвітлені в працях Ю. Жлуктенка, Б. Ажнюка, О. Муромцевої, С. Семчинського, Н. Клименко, Є. Карпіловської, О. Стишова, Л. Кислюк, П. Селігея та низки інших вчених. Одним із питань, які потребують системного вивчення, залишається семантична поведінка англійських запозичень в українськомовному просторі, зокрема характер і міцність зна-

ченських зв'язків запозиченого слова з його етимологією, набуття нових відтінків, а також ієрархічне структурування семантичних компонентів під домінуючим впливом нового мовного довшілля.

Взявши за основу теорію транссемантизації сербського мовознавця Й. Айдуковича [2], у цій розвідці маємо за ціль розглянути процес регулювання значення запозичення на первинному етапі, так званій нульовій транссемантизації, коли запозичення зберігає значення етимону без змін. У мові-джерелі це переважно моносемантичні лексеми, які зазвичай називають нові для суспільства реалії та поняття, що з'явилися у ХХ столітті. Побіжно проаналізуємо доцільність використання новітніх англійців в українському узусі.

Відносно новим для англійського світу є поняття *baby boom* (*baby* – немовля, *boom* – бум), оскільки воно окреслило явище, що відбулося у США після закінчення Другої Світової війни – «значне підвищення темпу народжуваності» [3]. Із цим значенням англійська лексема входить в український словниковий склад. Запропонований приклад демонструє походження і витоки цього явища: *Прогноз щодо демографічної ситуації на період після завершення війни не може бути втішним. По-перше, демографічні тенденції були край несприятливими й до війни. Воєнні дії їх тільки поглибили. В Україні не слід очікувати бебі-бум, як було після Другої світової війни в Європі.* Тут новотвір виконує свою пряму функцію – позначає нове явище, яке в українській мові характеризують описово – «різкий зріст народжуваності, демографічний вибух».

Словник «Merriam Webster's Collegiate Dictionary» фіксує появу лексеми *spam* у 1994 р., після показу британського телесеріалу Monty Python's Flying Circus, у якому монотонне наспівування назви торгової марки м'ясних консервів «Spam» переважало над основними діалогами. Відтак новотвір *spam* закріпився в англійському узусі зі значенням «незатребувана, як правило, комерційна електронна пошта, надіслана великій кількості адресатів» [3]. Як ілюструє поданий приклад, це ж значення прижилося на українськомовному ґрунті: *Спам — це небажані повідомлення у будь-якій формі, які надсилаються у великій кількості. Найчастіше спам надсилається у формі комерційних електронних листів, відправлених на велику кількість адрес, а також через миттєві та текстові повідомлення (SMS), соціальні медіа або навіть голосову пошту.* (<https://www.eset.com/ua/>).

Словник іншомовних слів фіксує англійське *імейл* (*e-mail, electronic mail* – електронна пошта) як моносемантичну лексему зі значенням «технічний спосіб зв'язку через комп'ютерні мережі і сервер Інтернету в режимі реального часу, незалежно від місцеперебування абонента, доступ до якого забезпечують компанії-провайдери» [4]. Англійська модель *e-mail* позначає як засіб передачі повідомлень в електронному вигляді, так і саме повідомлення, надіслане електронним шляхом. Українське

мовлення засвідчує використання англiзму з обома семемами моделі: *Ми обмінялися телефонами та імейлами, я загасила бичок у вже повній попельничці, ми допили зі своїх склянок, ще раз обнялися, я дістала парасольку з сумки й пішла додому* (С. Пиркало, Не думай про червоне); Тому на даному етапі функціонування англiзму на українськомовному ґрунті констатуємо його нульову транссемантизацію. Поряд із запозиченим терміном поширеною є калька *електронна пошта* із чітким і прозорим лексичним значенням. Варто зазначити, що для мовців, які не володіють англійською мовою, використання калькованих відповідників полегшує розуміння нового явища. Водночас застосування внутрішніх номінативних джерел є більш природнім, воно сприяє постійному розвитку ресурсів української мови.

Лексема *брейндрейн* (*brain*- мозок, *drain* – відтік) є актуальною для української сучасності, оскільки позначає явище «відтоку, міграції освічених людей зі своєї країни, певної території в іншу заради кращої заробітної плати чи умов проживання» [3]: *Серед цієї робочої сили – наших «європейських заробітчан» є... десятки тисяч висококваліфікованих фахівців, які внаслідок тривалого від 1990-х «брейндрейну» розтеклися по «чужих країнах» і які радо беруть на працю західні університети, фірми й корпорації* (ДТ № 47, 2005). Однак більш поширеним на сторінках преси, що описує це явище, є перекладений варіант цієї лексеми: *Українська вища освіта...аж ніяк не виховує у своїх студентів належної культури ринкової самоорганізації, що і стає часто причиною драматичної соціальної фрустрації багатьох випускників наших вищих навчальних закладів, з одного боку, і поштовхом до сумнозвісного «відтоку мізків», з другого* (ДТ №11, 2005); *Україна може використовувати цей дефіцит і небезпечний «відплив мізків» конвертувати у вигідний для країни на цьому етапі розвитку механізм експорту кваліфікованих кадрів* (ДТ № 37, 2005).

Глумачні статті етимона у словниках мови-джерела та його копії в українських лексикографічних джерелах можуть, на перший погляд, відрізнятися у об'ємі та подачі семного складу. Так, глибшим у семній структурі є визначення англiзму *голдинг* (*холдинг*) відповідними українськими словниками у порівнянні з поясненням у мові-джерелі: СІС, ССІС: *Холдинг* – придбання контрольних пакетів акцій та створення холдинг-компаній; *Холдинг-компанія* – корпорація чи акціонерна компанія, що використовує свій капітал для придбання контрольних пакетів акцій інших компаній з метою встановлення контролю над ними та управління значно більшим капіталом, ніж початковий; ВТС: *Холдинг* – підприємство, фірма, акціонерне товариство, що є власником частини або всіх акцій іншого підприємства та здійснює контроль над його діяльністю. MWCD: *Холдинг* – компанія, що займається утриманням контролю над цінними паперами інших компаній. Однак, на нашу думку, обидва значення, за-

фіксовані українськими словниками, відтворюють значення моделі англiзму. Ядро семної структури перейняте повністю, додаткові диференційні семи лише свідчать про глибший масштаб аналізу змістового наповнення нової, незрозумілої на певному етапі для пересічного мовця лексеми. Така конкретизація, доступне пояснення семантики англiзмів зумовлені відсутністю первинної внутрішньої форми, яка в англійській моделі наповнює її значення «в глибину», надає лексемі більшої кількості прихованих сем.

Все частіше в українське мовлення проникає лексема *мейнстрим*, позначаючи поняття, яке тлумачний словник Merriam-Webster's Collegiate Dictionary пояснює як «головна течія або напрямок діяльності чи впливу». : *Можливо, це спрацьовує інерція відштовхування від канону соцреалізму, коли трудівників письменницького цеху примушували продукувати типових людей у типових обставинах? У новому історичному контексті це називається елегантніше – «мейнстрим», або головна течія* (ДТ № 1, 2007). Також знаходимо пояснення цього явища в українському узусі на сайті <https://termin.in.ua/meynstrim-mainstream/>: *Мейн-стрим (Mainstream) – це термін, що використовується для визначення вектору розвитку зацікавленості населення у певній сфері культури, мистецтва, або іншої життєдіяльності.*

Слід зазначити, що для найменування нових понять і явищ англійські мовці послуговуються засобами власної мови, тому новотвори мають прозоре лексичне значення, ясну внутрішню форму. Використання чужомовної лексики в українській мові виправдане, якщо позначені ними факти вперше відкриті й описані за кордоном [8, с. 6]. Все ж дуже часто англійські слова нерозбірливо переймаються аби досягнути ефекту новизни, модної «європейськості», а насправді приховують явища, які є зрозумілі для українського мовця і мають усталені українські назви. Як зазначає П. Селігей, «схоже, тут ми маємо справу з рецидивом міфічної свідомості: зачарована «магією імен», вона упевнена, що коли змінити ім'я речі, зміниться й сама річ» [8, с. 11]. Очевидно, дається взнаки ослаблення мовного імунітету та втрата престижу власної мови серед українськомовного суспільства. Натомість питомий лексичний фонд здатний запропонувати однослівні відповідники, які можуть передати весь необхідний зміст.

Впливом західного, особливо американського способу життя, можна пояснити появу лексеми *фастфуд*, яка у повному обсязі перейняла семантику моделі *fastfood* і позначає 1) їжу швидкого приготування, 2) заклади, що торгують такою їжею, 3) продукт, створений для готового споживання, користування; відзначається низькою якістю та вартістю. Порівн.: *Пиво та фастфуд, у європейському розумінні, – прерогатива плєбсу, і те, з чого європейці постійно кепкують над американцями* (УТ № 9, 2008); *Залишившись сама з дитиною на руках, вона вирішила*

підв'язати з вивченням мов і спробувала влаштуватись у турецькому **фастфуді** біля Александерпляц (С. Жадан, Гімн демократичної молоді, с.205); поет Кабанов вирішив немов розпушити наш інтелектуальний друкований ґрунт, запустивши разом із друзями рок-музикантами журнал «Шо» – не глянсове, а суто інтелектуальне читиво, такий-собі ви-клик «**фаст-фудам** маскульту», як визначає нинішні прес-тенденції сам поет (ДТ №47, 2005). Все ж значення «заклад швидкого харчування» має і питома лексема *їдальня*, яка повністю наповнена цією семемою. В конкурентній боротьбі українські лексеми можуть програвати хіба що тривалістю звучання – англійські запозичення зазвичай є лаконічними двоскладовими чи трискладовими словами.

Ресурси англійської мови використовуються для заповнення семантичних лакун української мови, зокрема при такому різновиді взаємодії, як «культурний контакт» – коли із культури носіїв мови-джерела разом із поняттям нових предметів і явищ переносяться їх назви [7, с. 195]. Так, поширеною в українському суспільстві стала лексема *дрес-код*, яка поки що не зафіксована в українських словниках, проте перейняла значення моделі *dress-code* із мови-джерела: «офіційний або класово прийнятий певний стандарт одягу» [3]: *Головною особливістю Віденського балу є суворий дрес-код: для дам виключно бальні сукні, для кавалерів – фраки чи смокінги (З радіопередачі); Другий день святкування був в українському стилі у ресторані «Червона калина». Дрес-код – вишиванки* (Експрес, №28, 2006).

Англійській мові властива субстантивна структура словосполучень, тобто будь-який іменник може вільно вживатись як означення іншого іменника в препозитивній позиції. Така лаконічність є однією з причин розвитку англійської як мови міжнародного спілкування. При частому використанні такого поєднання слів, словосполучення трактуються як певна лексична єдність із власною семантикою. При адаптації до української мови такі утворення втрачають свою внутрішню форму, функціонуючи в мові-реципієнті як цілісне слово. Прикладом подібної лексичної поведінки на новому мовному ґрунті є англізм *краш-тест* або *краш-тест* (*crash* – поломка, сильний удар, зіткнення; *test* – тест, випробування), який все частіше використовується у сфері автореклами на позначення «випробування автомобіля на стійкість в умовах зіткнення досліджуваного авто з іншим»: *Витончений, але вагомий дизайн підкреслює потужність та надійність автомобіля, підтверджену лідируючими позиціями у краш-тестах Euro NCAP* (Контракти № 44, 2006). На сайті <https://slovotvir.org.ua/words/krash-test> користувачів закликають проголосувати за найкращий варіант перекладу цієї лексеми, пропонуючи новотвори *тросцепроба*, *строца*, *міцнопроб*, а також описові еквіваленти *випробування на міцність*, *руйнівне випробування*, *міцнісне випробування*. Характерно, що найбільше голосів набрав перший варіант. Безперечно,

проблемою доцільності розвитку новотворів для позначення нових понять на противагу бездумному запозиченню цікавиться далеко не більшість мовців. Однак спроба вживання і впровадження подібних експериментальних слів може прижитися і впевнено ввійти в українське щоденне мовлення.

Все частіше на позначення прийому їжі в обідню пору використовується лексема англійського походження *ланч*, що вже перестає бути екзотизмом, як її маркують словники іншомовних слів та тлумачні словники української мови [4, с. 5] (ССІС, СІС: у Великобританії та деяких інших країнах другий пізніший сніданок між 11 та 12 годинами; ВТС: назва другого сніданку в англomовних країнах). Окрім того, в мовленні аналізований англіцизм позначає і власне їжу, яку вживають о цій порі. Порівн.: *Під час обіду чи то ланчу, ми говорили про різні дурниці* (С. Пиркало, *Не думай про червоне*); *З'явився малюнок номер два. На ньому було зображено схематичну родину...вони сиділи під колючим дротом і їли схематичний ланч* (С. Жадан, *Гімн демократичної молоді*). Таким чином, англізм *ланч* на певному часовому зрізі перейняв без змін семантику англійської моделі *lunch*, яка згідно з тлумачним словником Merriam-Webster's Collegiate Dictionary значиться як: «1) зазвичай легка їжа, яка приймається в середині дня; 2) їжа, приготована для ланчу». Водночас питомий лексичний фонд здатний запропонувати однослівні відповідники, які передають увесь необхідний зміст. Так, якщо, згідно з тлумаченням словника мови-джерела, *lunch* приймають в середині дня, то українським рівнозначником англізму *ланч* буде забутий *полудень* або *полуденок*, що означає «приймання їжі опівдні, а також у проміжок між обідом і вечерею // їжа, яку приймають о цій порі» [6].

Поява деяких англізмів на сторінках преси часто зумовлена потребою в синонімії та в певних стилістичних ефектах. Так, англізм *лоєр* рівнобіжно функціонує із раніше запозиченою лексемою *адвокат*: *Відповідно до цієї чутки, хтось із президентських лоєрів порадив патрону обізвати свої ініціативи не змінами до чинної Конституції, а проектом нового Основного Закону* (ДТ № 19, 2003); *Напевно, лоєри народного депутата України Ріната Ахметова не цілком вивчили українське законодавство, яке забороняє поєднувати депутатську діяльність із якоюсь іще, крім творчої і викладацької* (ДТ № 13, 2007).

Англійська лексема *non-stop*, що вживається як прикметник зі значенням «такий, що робиться або проводиться без зупинки, якого або що не зупинити чи важко зупинити» [3] або прислівник з відповідним значенням, в українській мові зберегла своє змістове навантаження без змін. Українські словники його фіксують зі значенням «безперервно, безперервний» [6, с. 4]:

*Готові вдень і вночі в режимі **нон-стоп** виконувати свою роботу»* – артилерист «Маніяк» (заголовок статті інтернет-видання). Можна

припустити, що автор статті використав це запозичення для стилістичного ефекту. Однак назва статті не втратила би змісту, якби замість невластивої синтаксичної конструкції із чужорідним словом використали один із українських прикметників *безперебійний, безперервний, безнастанний, безупинний, невпинний* чи прислівники *безперебійно, безперервно, безнастанно, повсякчас, безперервно, безперестанку*.

Англійський тлумачний словник Merriam-Webster's Collegiate dictionary 2003 лексему *merchandising* пояснює так: «просування товару як усестороння діяльність, що передбачає дослідження ринку, розробку нового товару, координацію виробництва та ефективну рекламу і продаж» [3]. ССІС виділяє два значення запозичення *мерчандайзинг*: 1) готування товарів до роздрібно́ї торгівлі та 2) комплекс заходів, пов'язаний з притягненням уваги покупців, стимулювання торговельної діяльності [4]. Однак, на нашу думку, обидва значення, зафіксовані українським словником, відтворюють значення моделі англізму. Відтак можемо стверджувати, що це є нульова транссемантизація запозичення: *Обґрунтовується відсоток з продажу як плата за послуги з мерчандайзингу, тобто з просування та викладання товару* (Контракти №44, 2006).

Англізм *провайдер* позначає «організацію, фірму, що забезпечує користувачам доступ до електронних інформаційних систем, наприклад, до Інтернету» [4]. В англійській мові лексема *provider* є моносемантичною, однак її значення «хтось або щось, що забезпечує, постачає, наприклад годувальник сім'ї» [3] є більш загального характеру. Зафіксовані приклади дозволяють стверджувати, що цей англізм розширив своє значення, яке стало співзвучним зі значенням моделі: *Як Ви гадаєте, чи вистачить у нашого Півдня бажання, готовності до більш тісної співпраці з Європою. Чи здатен буде він таким чином стати провайдером євроінтеграції для всієї України?* (www.dialogs.org.ua). Подібні приклади також підтверджують тенденцію до детермінологізації – переходу низки термінів до активного слововживання у розмовних сферах мовлення та збільшення кількості англізмів у словниковому складі пересічного мовця [7, с. 195]. Водночас тотожним за змістом із англізмом *провайдер* є питомиє слово *постачальник* зі значенням «особа чи держава, установа, організація і т. ін., що постачає що-небудь» [6], яке глибоко укорінилося в українську мову і здатне доречно замінити чужорідну лексему.

Отже, можна підсумувати, що в умовах глобалізації українська мова реагує на появу нових явищ і без змін запозичує з англійської мови лексеми на їх позначення. Використання англізмів також спричинене потребою в ширшій синонімії для досягнення певних стилістичних ефектів. Можна також розглядати мовну економію як причину застосування лаконічних за формою новотворів. Водночас спостерігається необдуманний вжиток запозичень, в той час як питомиий лексичний фонд здатний запропонувати однослівні відповідники, які можуть передати весь необ-

хідний зміст. На нашу думку, не завжди виправдане використання деяких англійських запозичень зумовлює застій лексичних джерел української мови. Таким чином, слід розвивати у суспільстві мовну творчість, впровадивши новотвори із власного лексичного запасу або ж надавши нового значення питомим словам.

Література

1. Ткачівська М. Р. Іншомовні вкраплення та їх відтворення в німецькомовних перекладах // Одеський лінгвістичний вісник. Науково-практичний журнал. – Випуск 9. – Том 3. – С.117-123. http://www.oljournal.in.ua/v9_3/odesa9_3.pdf
2. Ајдуковић Јован. Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама / Ајдуковић Ј – Београд: Фото Футура, 2004. – 364с.
3. Merriam – Webster’s Collegiate Dictionary. – [tenth edition]. – Merriam-Webster, Incorporated, 2003. – 1557р.
4. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789с.
5. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень [уклад. Л. О. Пустовіт та ін]. – К.: Довіра, 2000. – 1018с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440с.
7. Зимовець Г. Особливості англо-української взаємодії різних типів / Зимовець Г. // Вісник львівського університету. Серія філологія. – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – с. 149-199.
8. Селігей Пилип. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Українська мова. – 2007. - № 3. – С. 3-15

THE CONCEPT OF ZERO SEMANTIC TRANSFER (ON THE BASIS OF ENGLISH LOAN WORDS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE)

Y. V. Bytkivska, M. R. Tkachivska

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;

76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka Str.,57;

e-mail: yaryna.bytkivska@pnu.edu.ua, maria.tkachivska@pnu.edu.ua

The aim of the article is to analyze zero meaning transfer of English loan words i.e. when the loan word preserves its meaning without any changes, at the initial stage of entering the Ukrainian lexical-semantic system. To achieve the goal of the research modern English loan words used in speech, fiction, mass media, as well as in dictionaries have been collected and systematized; the frames of meaning of englisms have been determined; the

specifics of functioning of these lexemes in the Ukrainian language have been studied. The results show that zero meaning transfer is rather common tendency in Ukrainian since it reflects the necessity of the language system to mark new notions caused by globalization. On the other hand, the use of some borrowings is apparently reckless as they denote the notions that have their established native lexemes which therefore are able to render the whole range of the required meaning.

Keywords: *englism, zero meaning transfer, lexical meaning, seme.*